

УДК 81'373.7-115-25=133.1=161.2=163.2
DOI 10.31494/2412-933X-2018-1-5-31-38

Сердюк А. М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
Бердянський державний педагогічний університет
alla24s@ukr.net

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ “СПІЛКУВАННЯ” У ЗІСТАВНОМУ АСПЕКТІ

Анотація

Стаття присвячена дослідженню особливостей фразеологізмів тематичної групи “Комунікація”. Встановлено, що ця група складається з трьох семантичних полів: “Вербальне спілкування”, “Невербальне спілкування”, “Мовчання”. На матеріалі французької, української та болгарської мов були встановлені універсальні та специфічні особливості фразеологічних одиниць цієї групи.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, комунікація, вербальне спілкування, невербальне спілкування, мовчання.

Summary

The article is dedicated to the study of peculiarities of the phraseological units of the thematic group “Communication”. It is determined that this group consists of three semantic fields: “Verbal communication”, “Non-verbal communication”, and “Silence”. Some universal and specific features of the phraseological units of this group were established on the material of the French, Ukrainian, and Bulgarian languages.

Key words: phraseological unit, communication, verbal communication, non-verbal communication, silence.

Загальновідомо, що однією із основних функцій мови є комунікативна. Тому вивчення явищ, пов'язаних із комунікацією членів соціуму є невичерпним, а, отже, завжди актуальним. Злободенність зазначеної проблематики підсилюється й антропоцентричною парадигмою сучасної лінгвістики, адже названий підхід передбачає вивчення взаємодії суб'єкта і мови. На нерозривність цієї взаємодії справедливо вказують багато мовознавців, зокрема Н. Арутюнова, І. Голубовська, О. Селіванова та ін. [1; 4; 5; 12].

У цьому руслі особливий інтерес як об'єкт дослідження є стійкі вирази, адже фразеологічний корпус будь-якої мови відображає накопичений століттями досвід людини, її фізичний стан, психологію, емоції тощо. Фразеологія є вже досить давно сформованим розділом мовознавства з, однак, іноді суперечливими дефініціями, класифікаціями, напрямками тощо. Це зумовлено, на наш погляд, насамперед, великим масивом стійких виразів та відсутністю єдиних критеріїв визначення фраземи.

Що стосується проблеми вивчення спілкування на матеріалі сталих виразів, то це питання вже досліджувалось у ряді праць у різноманітних аспектах. Так, зокрема, О. Мартіною вивчались фразеологізми зі значенням міжособистісних відношень [10]; Г. Демиденко присвятила свою розвідку вивченню стійких виразів на позначення невербальної поведінки мовця [6]; позначенню процесів мовленнєвої та розумової діяльності у фраземах присвятила своє дослідження Н. Янчук [17] та ін. Зауважимо, що на сьогодні недостатньо наукових праць, присвячених зіставному вивченню фразеологізмів із семантикою “Спілкування”. Названі вище позиції й обумовлюють актуальність нашої роботи.

Метою нашого дослідження є зіставне вивчення фразеологізмів, що позначають спілкування. Поставлена мета передбачає розв’язання наступних завдань: вибрати стійкі вирази тематичної групи (ТГ) “Спілкування”; розподілити їх за ідеографічними таксонами; виявити універсальні та етноспецифічні риси у семантиці французьких, українських та болгарських фразеологізмів.

У нашій розвідці ми керуємося визначенням фразеологізму, запропонованим В. Ужченком та Д. Ужченком, які тлумачать його як надслівну, семантично цілісну, відносно стійку (із допущенням варіантності), відтворювану й переважно експресивну одиницю, яка виконує характеризуючи-номінативну функцію [15, 26].

До нашого дослідження залучено, крім власне фразеологізмів, ще й паремії, оскільки ми поділяємо думку багатьох мовознавців, зокрема, М. Шанського, Л. Булаховського, О. Куніна, Л. Скрипник та ін., про те, що до фразеологічного фонду мови входять прислів’я та приказки [16, 121–122; 2, 33; 9, 34–66, 240; 13, 46, 80].

Керуючись розробленнями у галузі фразеологічної ідеографії Ю. Прадіда, В. Ужченка, Д. Ужченка, І. Колеснікової та ін. [8; 11; 15], будуємо структуру ТГ у досліджуваних мовах. Найнижчий рівень складається із варіантно-синонімічних рядів (ВСР), які об’єднуються у семантичні групи (СГ). Останні складають семантичні поля (СП) “Вербальна комунікація”, “Невербальна комунікація” та “Мовчання”, які й утворюють досліджувану нами тематичну групу.

Підставою для внесення фразеологізмів останнього із названих СП до ТГ “Спілкування” дають нам дефініції відповідних дієслів (фр. *se taire*, укр. *мовчати*, болг. *мълча*): *se taire* визначається наступним чином: “*Ne pas dire. S’abstenir de parler. Ne pas divulguer un secret*” [18]. Аналогічно в українській мові: “1. Нічого не говорити. 2. Не розказувати, не говорити про кого-, що-небудь; зберігати в таємниці. 3. Не видавати звуків, не порушувати тиші. 4. Не давати про себе знати; не виявлятися (про почуття, переживання тощо). 5. Не висловлювати відкрито своєї думки, не діяти, не втручатися в що-небудь” [14, 771]. Болгарське дієслово тлумачиться так: “1. Не произнасям нищо, не

говоря, не издавам никакви звукове. 2. Не възразявам, когато ме укоряват. 3. Пазя тайна, не говоря за нещо” [3, 468].

Як справедливо пише О. Кобяков, “ідентифікується мовчання як відсутність шуму, переривання комунікації (курсив наш – А. С.), заборона озвучувати об’єкт, замовчування тощо, про що, зокрема, свідчать афоризми, парадокси та прислів’я” [7].

У французькій мові СП “Вербальна комунікація” поділяється на СГ “Види мовленнєвої діяльності” та СГ “Характеристики мовлення”. Перша із названих груп складається із наступних таксонів: ВСП “фліртувати”: *chanter (conter; dire) fleurette (fleurettes)*; ВСП “почати розмову”: *ouvrir la bouche; élever la voix; prendre la parole* и др.; ВСП “розповісти усю правду”: *de bouche en bouche circuler (passer)*; ВСП “довіритися”: *épancher son âme (son coeur); ouvrir son coeur*; ВСП “брехати”: *bousculer le pot de fleurs; charrier (cherrer) dans les begonias* и др.; ВСП “обіцяти”: *donner(tenir) la (sa)parole; promettre monts et merveilles*; ВСП “не досягати згоди”: *dialogue de sourds; ne pas parler la même langue*; ВСП “пояснити”: *en paroles expliquer (présenter)* та окремих фразеологізмів: “досягнути згоди”: *trouver un langage commun*; “пліткувати”: *racontar n’a pas de fruits, fleur n’a pas de paille*; “повідомити про свої наміри”: *tenir au courant*; “відмовитися від сказаного раніше”: *renier sa parole*; “повчати”: *donner une leçon*; “клопотати”: *dire un petit mot à qqn en faveur*; “дорікати”: *dire deux mots*.

ВСП “вести пусті балачки”: *la langue lui démange; jeter les paroles au vent*; ВСП “говорити чітко”: *mot à mot dire (raconter)*; ВСП “коротко висловитися”: *en deux mots dire (raconter)*; ВСП “говорити неохоче”: *entre les dents bougonner (parler)*; ВСП “заявити прямо, принципово”: *sans détour (dire; parler; raconter)*; ВСП “красномовність”: *fleur de l’éloquence; (les) fleurs de rhétorique*; ВСП “казати дурниці”: *divaguer (radoter) des absurdités (un amphigouri; un galimatias; des bêtises; des inepties)*; ВСП “багато розмовляти”: *avoir la langue longue; casser (corner; rebattre; rompre) les oreilles; être pendu au téléphone; ou femme il y a silence il n’y a*; ВСП “мати дефекти мовлення”: *avoir de la bouillie dans la bouche; s’enfarger dans les fleurs du tapis*; ВСП “говорити улесливо”: *jeter des fleurs (sur les pas); semer (couvrir) de fleurs*; ВСП “говорити голосно”: *à pleine voix chanter (parler)* та одиничні фраземи “пусті розмови; балачки”: *vain mot*; “бути дотепним у розмові”: *jouer sur les mots*; “бути красномовним”: *avoir la langue bien pendue*; “говорити із назальним відтінком”: *parler du nez*; “замаскований спосіб виражати думку”: *la langue d’Ésope*; “говорити, звертаючи увагу на свої слова”: *peser ses mots* утворюють у французькій мові СГ “Характеристики мовлення”.

Щодо французького СП “Невербальна комунікація”, то до нього входить лише один фразеологізм: *langage des fleurs*.

До СГ “Відсутність спілкування” входять ВСП “мовчати”: *rester bouche cousue; avaler sa langue; avoir la langue liée; ne pas desserrer les lèvres; avoir un boeuf sur la langue; clouer le bec; couper le sifflet; la mettre en veilleuse*;

avalier la pilule; river son clou та ін.; ВСР “примусити мовчати; не давати розмовляти”: *bouche cousue! faire rentrer à qn ses paroles dans la gorge; seul le muet peut faire taire un bavard; rabattre le caquet*; ВСР “мовчання – благо”: *dans une bouche close, il n’entre point de mouche; en bouche close n’entre mouche; tant que les mots restent dans la bouche, ils sont à soi; sitôt prononcés, ils sont à tout le monde; bonnes sont les dents qui retiennent la langue; les meilleures dents, c’est celles qui retiennent la langue; tourne sept fois ta langue dans ta bouche; partout assez place, quand la langue reste en sa place; j’ai un bon mot sur la langue, mais je ne le puis dire; fais de ta bouche une prison, pour mettre ta langue à la raison; fille aimant silence a grand science; le plus sage se tait* та ін. Таким чином, ми побудували СП “Мовчання” у французькій мові.

Будуємо ТГ “Спілкування” в українській мові. Фразеологізми СП “Вербальна комунікація” поділяються на дві СГ. Одну із них складають стійкі вирази на позначення різних видів мовленнєвої діяльності. До складу ВСР “пліткувати” входять фраземи: *точити бали (баляси; лясси; баляндраси); травити баланду; розводити боби (на бобах)*. Крім того, включаємо сюди й вирази: *вилетіло, як мак, а учинило, як птах (шпак); пусти брехню як мак, а виросте завбільшки з кулак; перебирати (розбирати; перебрати; розібрати) по кісточках; брати на зуби (на решето) та ін.* Групуємо фразеологізми за ВСР: ВСР “дорікаючи, давати пораду”: *читати (вчитувати; прочитати; вчитати) нотації (нотацію; мораль)*; ВСР “лаяти”: *задати перцю з маком; О, як затрусить зеленим маком, так держись берега!* ВСР “повідомити про свої наміри”: *розкривати (розкрити) карти*; ВСР “відмовитися від сказаного раніше”: *повертати (повернути) слово (назад)*; ВСР “давати корисні поради”: *наставляти (спрямовувати; наставити; спрямувати) на (добру; вірну) путь (шлях; стежку)*; ВСР “почати розмову”: *мову почати (розпочати, завести)*; ВСР “розповісти усю правду”: *відкривати (розкривати; відкрити; розкрити) очі*; ВСР “повчати”: *вставляти (вставити) клепку (клепки)*; ВСР “довіритися”: *відводити (відвести) душу*; ВСР “збрехати” *намолов три мішки маку і всі з горохом; зводити (звести) наклеп*; ВСР “звалити провину”: *вішати (всіх) собак*; ВСР “вимагати”: *гризти (прогризти) голову*; ВСР “обіцяти”: *давати (дати) слово; казав чоловік – маку дам*; ВСР “клопотати”: *замовити (закинути) слово (слівце)*; ВСР “досягнути згоди”: *знаходити (знайти) спільну мову*.

Друга група складається із ВСР, фразеологізми якої у своїх значеннях містять характеристики мовлення. Як-от: ВСР “висловитися недоречно”: *вискочити (висунутись) як (голий) козак (Кузьма) з маку; вискочити (вистрибнути) як Пилип з конопель*; ВСР “висловитися зневажливо”: *пришивати (пришити; пришпилити; пришпилювати) квітку*; ВСР “говорити улесливо та нещиро”: *(аж) з медом та маком (промовити; сказати); язиком “ось я!”, а на ділі – свиня*; ВСР “улеслива розмова” *медові слова (речі); на язиці медок, а на думці (під язиком) льодок*; ВСР “швидко розмовляти”: *засипав (засипала), як маком дрібненьким; язик мов лопата, а*

строче, як із автомата; ВСР “говорити чітко” як по писаному (говорити; відповідати); ВСР “коротко висловитися” перекидатися (перекинутися) словом (словами); ВСР “пусті розмови; балачки” тендеренде з маком; язик без кості: що хоче, те й меле; язик без кісток: що хоче лопоче та ін.; ВСР “вести пусті розмови” переливати з пустого (та) в порожнє; лити воду; товкти воду в ступі; плести (розповідати) банелюки (баналюки) та ін.; ВСР “говорити неохоче”: кидати (кинути) слова (через плече); ВСР “говорити як рівний із рівним”: на рівній (на одній) нозі, розмовляти; ВСР “заявити прямо, принципово”: ставити (поставити) питання руба (ребром); ВСР “бути дотепним у розмові”: за словом (по слово) у кишеню (до кишені) не лізти (не полізти); ВСР “красномовність” квіти красномовства; короткі вислови врізаються в розум людей, пускають корені, дають квіти, приносять плоди й не припиняють справляти вплив; красне слівце та ін.; ВСР “приємна розмова”: ласкаве (тепле) слово; ВСР “говорити із назальним відтінком”: в ніс говорити (балакати); ВСР “дуже детально пояснити”: розжовувати (розжувати) і в рот (до рота) класти (покласти; положити); ВСР “говорити дурниці”: плести (верзти; городити; наплести; наверзти; нагородити) нісенітницю (нісенітниці); ВСР “замаскований спосіб вираження думки”: езопівська (езопова) мова; ВСР “багато говорити”: рота не закривати; меле язиком мняко і багато: за день намеле такого, що й за тиждень не вбереш; знає на копійку, а язиком теліпає на весь руб.

Крім того, існують одиничні фраземи, що характеризують мовлення: “різко сказати” як *ножем відрізати*; “даремно говорити” *кидати слова на вітер*; “сказати із злістю” з *серцем сказати*. Таким чином, СГ “Види мовленнєвої діяльності” та СГ “Характеристика мовленнєвої діяльності” утворюють СП “Вербальна комунікація”.

СГ “Відсутність спілкування” складається з трьох рядів: ВСР “мовчати”: *грати (гратися) в мовчанку; набирати (набрати) води в рот; ні пари з вуст; ні слова (ніпівслова); (і) рота не розкривати; слова не промовити; справляти мовчанку; тримати язик за зубами; як (мов; наче) води в рот набрати* та ін.; ВСР “примусити мовчати”: *мовчи та мак товчи: мовчанка не пушить (не шкодить)*; ВСР “мовчки”: *без слова; як заціпило*; ВСР “бути мовчазним”: *не витягнеш (не вирвеш) (обценьками) слова* та фразеологізму зі значенням “мовчання – благо” *мовчання – золото*. Отже, у СП “Мовчання” входить лише одна СГ, як і у французькій мові.

Аналогічно із однієї СГ складається й СП “Невербальна комунікація”. До СГ “Жестикуляція” входять два ВСР: ВСР “відмова”: *дуля з маком (під ніс)* и ВСР “відмовити”: *дулю з маком (дати; піднести; показати); показати дулю з маком*.

Відібрані нами болгарські фразеологізми на позначення вербального спілкування, поділяються на дві СГ: СГ “Види мовленнєвої діяльності” и СГ “Характеристики мовлення”. Перша з них складається із наступних таксонів: ВСР “пліткувати”: *говоря (тръбя; разтръбявам; разтръбя) наляво и*

надясно; чужди уста (хорските езици) не се връзват; ВСП “лаяти”: правя (направя) на бъзе и коприва; злословя по адрес; ВСП “відмовлятися ід сказаного раніше”: говоря (приказвам) слова на вятър; вземам (взема) си думите назад; ВСП “почати розмову”: отварям (отворя) дума; вземам (взема) думата; правя (направя) на въпрос; правя (направя) дума; ВСП “розповісти усю правду”: казвам (кажа; изказвам; изкажа; изплаквам; изплача) си болката; говоря (казвам; кажа) право (направо) в очите; ВСП “повчати”: вкарвам (вкарвам; докарвам; докарвам) акъл (акъла) в главата; давам (дам) акъл; навчавам (научам; уча) на акъл; ВСП “довіритися”: хващам (хвана) вярa; ВСП “обіцяти”: говоря (приказвам) големи думи (приказки); давам (дам) дума; ВСП “досягнути згоди”: разбираме си от думата; говоря на един и същ език; приставам (пристана) на акъла; ВСП “поставити питання”: отварям (отворя) въпрос; поставям (поставя) въпрос; ВСП “висловитися” казвам (кажа) си думата та спорадичних фразеологізмів: “просити пораду”: искам акъл; “не досягти згоди”: говоря на разни езици.

До складу СГ “Характеристики мовлення” входять: ВСП “швидко розмовляти”: говоря като навита пружина; говоря като на стената; ВСП “вести пусті розмови”: наливам вода в кофа без дъно; нося вода в морето; нося вода с решето; като (празна) воденица (дрънка; мели); много мели воденицата та ін.; ВСП “бути дотепним у розмові”: държа думите под езика си; отговорът е винаги на устата му; на царя отговор дава; ВСП “не бути красномовним”: вързан съм в устата (в езика); ВСП “приемна розмова”: блага дума; блага приказка пари не струва; ВСП “говорити з назальним відтінком”: бая (бъбря; бърборя; мърморя; говоря; казвам; кажа) си под нос; говоря през нос; ВСП “говорити дурниці”: казвам (кажа; говоря; дрънкам) безсолни думи (приказки); разправлям басни; приказвам (говоря) врели-некипели; говоря пет за четири; ВСП “говорити голосно”: говоря на високи ноти; отпускам (отпусна) глас; повишам (повиша) глас; пускам (пусна) глас; ВСП “говорити бездумно” каквото ми дойде (падне) на езика говоря (приказвам); първото, което ми дойде на езика, казвам (кажа, споменавам, спомена) та ін.; ВСП “бути балакучим”: роден съм на воденица; мълчанието е злато, но ние не сме алчни; хорските уста не са чувал да ги завържеш; ВСП “багато говорити” говоря през къра; арменска уста (имам); ВСП “різко сказати”: държа (хаплив; злъчен; лош; язвителен) език; ВСП “перебільшувати” говоря (приказвам; лъжа) на едро; ВСП “говорити виважено” (на кантар) меря (измервам; измеря; премервам; премеря) думите си; ВСП “мати дефекти мовлення” преглъщам (прегльтна) думите си та окремі фраземи: “говорити чітко” говоря като по книга; “пусті розмови; балачки” устата му цяла воденица; “бути красномовним” имам уста да говоря; “замаскований спосіб вираження думки” езопов език; “говорити зарозуміло” говоря отвисоко; “добре відгукнутися” говоря добро.

Другим за кількістю є СП на позначення мовчання. До нього входить, як і в інших досліджуваних нами мовах, СГ “Відсутність спілкування”, яке

складається із чотирьох рядів: ВСР “мовчати”: *държа си езика (зад зъбите); няма да отроня (не проронвам; няма да пророня) нито дума; (не обелвам) ни дума не казвам; ни гък, ни мък; мълчи като ибрик (пукал; пън; фит; риба; блъсна; гроб; кос на яйца)* и др.; ВСР “примусити мовчати; не давати говорити”: *много приказки на воденицата; дръж си думите под езика! дръж си езика (сдържай си езика) зад зъбите; гълтни си езика!* Та ін; ВСР “осіктися” *предъвкам (предъвча) думите си*; ВСР “мовчання – благо”: *мълчанието е злато; мълчанието е знак за съгласие; мълчанието е приятел, който никога няма да те предаде* та фразеологізму “бути мовчазним” *мълчалив като гроб*.

До СП “Невербальна комунікація” входить лише один ВСР “отримати відмову”: *грънци вземам; ще имаш да взимаш* та фразеологізм “відмовити” *показвам кукиш*.

Результати нашого дослідження показують, що стійкі вирази ТГ “Спілкування” займають важливе місце у французькій, українській та болгарській картинах світу. Головна функція мови – комунікативна – обумовлює наявність універсалій у семантиці фразем. Вивчення фразеологізмів в ідеографічному аспекті показує тенденцію до універсальності у кількісному відношенні: перевага за фраземами СП “Вербальна комунікація”, більш низькі показники мають стійкі вирази СП “Мовчання”, а найнижчі – СП “Невербальна комунікація”. Ізоморфізми проявляються також і у структурі ТГ (див. рис.1).

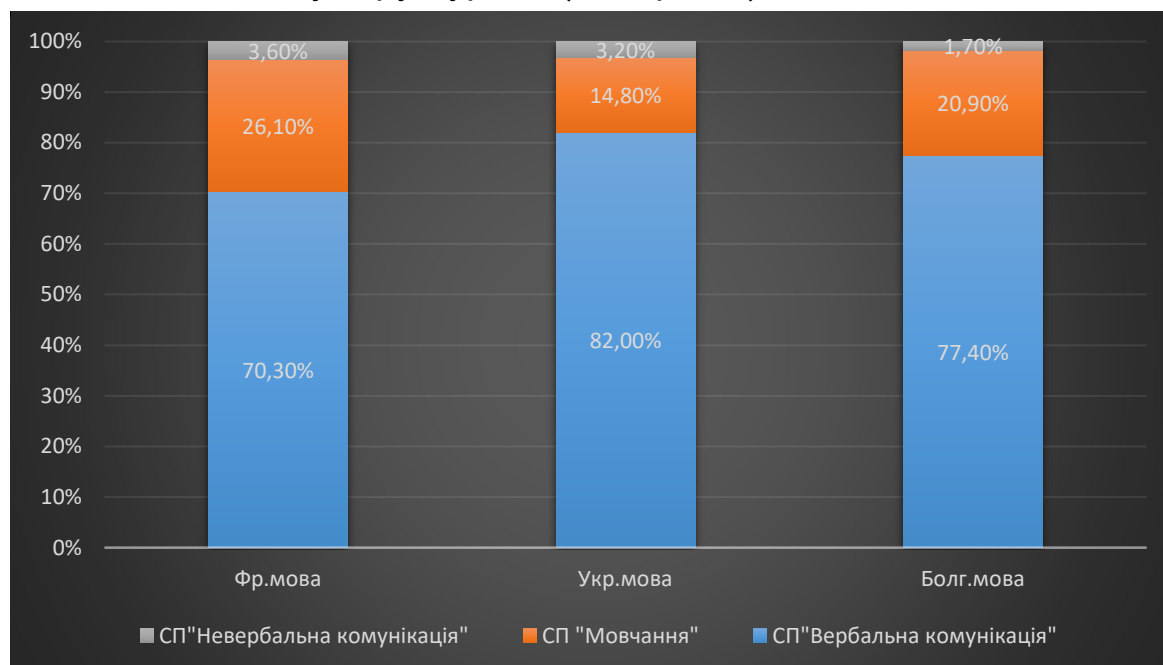

Рис. 1. Фразеологізми тематичної групи “Спілкування” у французькій, українській та болгарській мовах.

Що стосується етноспецифічних елементів, то вони особливо яскраво проявляються на нижчих рівнях структури ТГ, а також в окремих фразеологізмах, які не утворюють таксонів (див. вище).

Перспективою наших подальших досліджень вважаємо вивчення функціонального аспекту фразеологізмів на позначення спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства / Л. А. Булаховський. – К. : Рад. шк., 1959. – 248 с.
3. Буров Ст. Съвременен тълковен речник на българския език / Ст. Буров, В. Бонджолова, М. Илиева, П. Пехливанова ; отг. ред. Ст. Буров. – Велико Търново : Елпис, 2001. – 1104 с.
4. Голубовская И. А. Этнические особенности языковых картин мира : монография / И. А. Голубовская. – К. : Киев. ун-т, 2002. – 293 с.
5. Голубовська І. О. Етнічні особливості української та національно-мовної картини світу / І. О. Голубовська // *Studia linguistica*. – 2010. – № 3. – С. 400–412.
6. Демиденко Г. Г. Фразеологізми української мови на позначення невербальної поведінки мовців / Г. Г. Демиденко // *Вісник Запорізького національного університету*. – 2012. – № 1. – С. 145–150.
7. Кобяков А. А. Концепт молчания и его екстериоризация [Електронний ресурс] / А. А. Кобяков // *Філософія мови: текст, образ, реальність* / відп. за вип. В. М. Вандишев, С. О. Швачко. – Суми : СумДУ, 2009. – Режим доступу : <<http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/3733>>.
8. Колеснікова І. Є. Фразеологічна мікросистема “Риси характеру людини” в українській та англійській мовах (ідеографічний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 “Порівняльне, історичне та типологічне мовознавство” / І. Є. Колеснікова. – Сімферополь, 2010. – 20 с.
9. Кунин А. В. Фразеология современного английского языка / А. В. Кунин. – М. : Междунар. отношения, 1972. – 288 с.
10. Мартіна О. В. Фразеологізми зі значенням міжособистісних відношень у семантико-синтаксичній структурі речення / О. В. Мартіна // *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки*. – 2013. – Книга 4. – С. 36–39.
11. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) / Ю. Ф. Прадід. – К. ; Сімф. : НАН України, Ін-т української мови, 1997. – 252 с.
12. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) / О. О. Селіванова. – К.–Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
13. Скрипник Л. Г. Фразеология української мови / Л. Г. Скрипник. – К. : Наук. думка, 1973. – 280 с.
14. Словник української мови : [в 11 т.] / [за ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1973. – Том 4. – 840 с.
15. Ужченко В. Д. Фразеология сучасної української мови : навч. посіб. / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.
16. Шанский Н. М. Лексика и фразеология современного русского языка / Н. М. Шанский. – М. : Учпедгиз, 1957. – 168 с.
17. Янчук Н. Фразеологізми на позначення мовленнєвої та розумової діяльності в романі “Волинь” Уласа Ямчука / Н. Янчук // *Волинь-Житомирщина*. – 2010. – Вип. 22 (1). – С. 384–391.
18. Littré E. Dictionnaire de la langue française [Електронний ресурс] / E. Littré. – Режим доступу : <http://littre.reverso.net/dictionnaire-francais/definition/silence>.

Стаття надійшла до редакції 20 квітня 2018 року